

TARİHİ DÖNEMLERE GÖRE ESERLERİMİZ

Prof. Dr. Süleyman EFENDİOĞLU

A) ESKİ TÜRKÇE DÖNEMİ ESERLERİ

I. ORHUN YAZITLARI:

1. Çoyren Yazıtı (7. yy.) (Göktürk Harfli) (İlteriş Kağan Zamanı)
2. Öngin Yazıtı (8. yy.) (Göktürk Harfli)
3. Küli Çor Yazıtı (8. yy.) (Göktürk Harfli)
4. İhe-Aşete Yazıtı (8. yy.) (Göktürk Harfli)
5. İhe-Nur Yazıtı (8. yy.) (Göktürk Harfli)
6. Hangiday Yazıtı (8. yy.) (Göktürk Harfli)
7. Tonyukuk Abidesi (8. yy.) (Göktürk Harfli)
8. Kül Tigin Abidesi (8. yy.) (Göktürk Harfli)
9. Bilge Kağan Abidesi (8. yy.) (Göktürk Harfli)

II. YENİSEY YAZITLARI:

1. Uyuk-Tarlak Yazıtı (5-9. yy. ?) (Göktürk Harfli)
2. Uyuk-Turan Yazıtı (5-9. yy. ?) (Göktürk Harfli)
3. Barık Yazıtı (5-9. yy. ?) (Göktürk Harfli)
4. Elegest Yazıtı (5-9. yy. ?) (Göktürk Harfli)
5. Begre Yazıtı (5-9. yy. ?) (Göktürk Harfli)
6. Çaa-Höl Yazıtı (5-9. yy. ?) (Göktürk Harfli)
7. Oznaçennoye Yazıtı (5-9. yy. ?) (Göktürk Harfli)
8. Açura Yazıtı (5-9. yy. ?) (Göktürk Harfli)
9. Altınkök Yazıtı (5-9. yy. ?) (Göktürk Harfli)
10. Kızıl-Çıraa Yazıtı (5-9. yy. ?) (Göktürk Harfli)
11. Kejeelig-Hovu Yazıtı (5-9. yy. ?) (Göktürk Harfli)
12. Abakan Yazıtı (5-9. yy. ?) (Göktürk Harfli)
13. Bay-Bulun Yazıtı (5-9. yy. ?) (Göktürk Harfli)

III. UYGUR YAZITLARI ve UYGUR YAZMALARI:

a) Maniheist Uygurlardan Kalan Eserler:

1. Şine-Uşu Yazıtı (Moyun Çor Yazıtı) (8. yy.) (Göktürk Harfli)
2. Sevrey Yazıtı (8. yy.) (Göktürk Harfli)
3. Taryat/Terhin Yazıtı (8. yy.) (Göktürk Harfli)

4. Tes Yazıtı (8. yy.) (Göktürk Harfli)
5. Hoytu Tamir Yazıtı (8. yy.) (Göktürk Harfli)
6. Suci Yazıtı (9. yy.) (Göktürk Harfli)
7. Kara Balgasun Yazıtı (9. yy.) (Göktürk Harfli)
8. Bugut Yazıtı (9. yy.) (Göktürk Harfli)
9. Mahranamag (9. yy.) (Uygur Harfli) (İlahiler Derlemesi)
10. Irk Bitig (Fal Kitabı) (10. yy.) (Göktürk Harfli)
11. Huastuanift (Bir Tövbe Duası) (10. yy.) (Uygur Harfli)
12. İki Yıltız Nom (İki Gök Kanunu) (10. yy.) (Uygur Harfli) (Maniheizm'in felsefesi, Dualar, Vaazlar)
13. Çeşitli şiir parçaları (Uygur Harfli)

b) Burkancı (Budist) Uygurlardan Kalan Eserler:

Burkancı (Budist) Uygurlardan kalan eserler içerdikleri konu bakımından üç gruba ayrılmaktadır: *Çatikler*, *Sudurlar* ve bunların dışında kalan *Diğer Eserler*.

**Çatikler (Dini Hikâyeler)*: Buda'nın çeşitli hayatlarını anlatan, olağanüstü vakalarla süslü hikâyelerdir:

1. Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesi (10. yy.) (Uygur Harfli), (Sanskritçe'den Tercüme)
(Edgü Ögli Tigin ile Ayıǵ Ögli Tigin) (İyi Düşünceli Şehzade ile Kötü Düşünceli Şehzade)
2. Dantipali Bey Hikâyesi (10. yy.) (Uygur Harfli)
(Kutsal bir geyik ile Dantipali Bey arasındaki hikâyeyi anlatır)
3. Caştani Bey Hikâyesi (10. yy.) (Uygur Harfli)
(Yazarı Şilazin, Toharca'dan Tercüme) (Şeytanlarla ilgili bir hikâye)
4. Maytrisimit (10. yy.) (Uygur Harfli)
(Yazarı Prajnaraksita, Toharca'dan Tercüme) (Bu eserde Mitreya Burkan'ın menkıbevi hayatı anlatılmaktadır.)
5. Diğer Kısa Hikâyeler (10. yy.) (Uygur Harfli)
(Haricandra, Mahendrasena, Priyankara Öyküsü gibi.)

**Sudurlar (Dini Öğretiler)*: Bu eserler, Buda'nın veya diğer Burkanların vaazların içine alan, Burkancılıkla ilgili inanışları, burkancılığın esaslarını, inanç ve amellerini ihtiva eden dini eserlerdir. (Ancak içlerinde yer yer Çatikler de bulunabilir. Örneğin Altun Yaruk'un içinde bulunan "Şehzade ile Aç Pars Hikâyesi" gibi.

1. Altun Yaruk (Altın Işık) (10. yy.) (Uygur Harfli)
(Yazarı: Singku Seli Tutung; Çince'den Tercüme), (Burkancılığın esaslarını, felsefesini ve Buda'nın menkıbelerini anlatan bir eserdir. X. yüzyılda yazılmıştır. Çince'den tercüme edilmiştir. Singku Seli Tutung isminde birisi yazmıştır.)
2. Sekiz Yükmek (Sekiz Tomar) (11. yy.) (Uygur Harfli) (Çince'den Tercüme), (Dini-Ahlaki bir eserdir.)
3. Sadharma-Pundarika Sutra (12. yy.) (Uygur Harfli) (Asil Dinin Nilüfer Çiçeği) (Çince'den Tercüme)
4. Kuanşi İm Pusar (Ses İşiten İlah) (12. yy.) (Uygur Harfli) (Çince'den Tercüme)

(“Asil Dinin Nilüfer Çiçeği” adlı Sudurun bir bölümüdür. Çince’den çeviridir.)

5. İnsadi Sudur (12. yy.) (Uygur Harfli), (Çince’den Tercüme)

(Rahiplerin karşılıklı olarak birbirlerine günahlarını anlatma törenleri ile ilgilidir.)

6. Abitaki Sudur (Uygur Harfli)

7. Amita Ayusi Sudur (Uygur Harfli)

8. Kim-Ko-Ki Atlığ Vaçraçitak Sudur (Uygur Harfli)

9. Yitiken Sudur (14. yy.) (Uygur Harfli) (Çince’den Tercüme)

10. Tantrik (Büyü ile İlgili Bir Metin) (Uygur Harfli)

11. Arya Rajavavadaka Sudur (Uygur Harfli) (Tibetçe’den Çeviri) (Çeviren: Sangga Şiri)

12. Sarasvati ve Samanta Patiri (Uygur Harfli)

13. Mahamayuru Sutra (Uygur Harfli)

14. Uluğ Bulung Yıngak Sayukı King Alkığ Tolu Tuymak Atlığ Sudur,

(Her Yerde Mükemmel Duyuş Sağlayan Büyük Sutra) (Uygur Harfli)

15. Et Özüg Köngülük Körmek Atlığ Nom Bitig (Uygur Harfli) (Vücudu ve Gönülü Görmek Adlı Din Kitabı)

(Çince’den Çeviri) Çeviren: Şıngko Seli tutung)

16. Darmaçakır Nomluğ Tilgen Evirmek Sudur (Uygur Harfli) (Din Çarkını Çevirmek Adlı Sutra)

(Çince’den Çeviri) (Çeviren: Şıngko Seli Tutung)

**Diğer Eserler:*

1. Abhidharma (10. yy.) (Uygur Harfli), (Yazarı: Vapşı Bakşı; Çince’den Tercüme)

(Burkan felsefesi ile ilgili eserlerdir)

2. Kşanti Kılgulak Nom (Tövbe Duaları) (10. yy.) (Uygur Harfli)

3. Hüen-Tşang Biyografisi (10. yy.) (Uygur Harfli) (Yazarı: Sıngku Seli Tutung; Çince’den Tercüme)

(Eser Çinli bir rahibin Türkistan üzerinden Hindistan’a yaptığı seyahati ve Çin’deki hayatını anlatan bir ‘Seyahatname ve Biyografidir’. Çince olan eser, Sıngku Seli Tutung tarafından 10.yy.’da Uygurca’ya çevrilmiştir.)

4. Büyü Metinleri (Dhraniler) (10. yy.) (Uygur Harfli)

5. Uygurca Mektuplar (11. yy.) (Uygur Harfli)

6. Çeşitli Şiir Parçaları (Uygur Harfli)

7. Hukuk Belgeleri (13-14. yy.) (Uygur Harfli)

8. Gökbilim, Takvim ve Yıldız Falı Üzerine Metinler (Uygur Harfli)

9. Sağlık Bilgisi Türünden Eserler (Uygur Harfli)

c) Hristiyan Uygurlardan Kalan Eserler:

1. İncil’den Uygurcaya Çevrilmiş Bazı Parçalar (13-14.yy.) (Uygur Harfli)

d) Müslüman Uygurlardan Kalan Eserler:

1. Çeşitli Şiir Parçaları (12-13. yy.) (Uygur Harfli)

IV. DİĞER YAZITLAR:

1. Akbaş Yazıtı
2. Aru Bogdo Yazıtı
3. Aru Han Yazıtı
4. Beger Yazıtı
5. Gurvan Mandal Yazıtı
6. Kutuk Ula Yazıtı
7. Ulankom Yazıtı
8. Yamanı Us
9. Katanda Yazıtı
10. Kuray Yazıtı
11. Çarış Yazıtı
12. Koş Ağaç Yazıtı
13. Kalbak Taş Yazıtı
14. Kalej Yazıtı
15. Sarkel Yazıtı

B) ORTA TÜRKÇE DÖNEMİ ESERLERİ:

I. KARAHANLI ESERLERİ:

1. Kutadgu Bilig (11. yy.) (Uygur ve Arap Harfli) (Mutluluk Veren Bilgi) (Yazarı: Yusuf Has Hacıp)
2. Divanü Lügati't-Türk (11. yy.) (Arap Harfli) (Türk Dili'nin Divanı) (Yazarı: Kaşgarlı Mahmut)
3. Atabetü'l-Hakayık (12. yy.) (Uygur ve Arap Harfli) (Hakikatlerin Eşiği) (Yazarı: Edib Ahmet Yükneki)
4. Divan-ı Hikmet (12. yy.) (Arap Harfli) (Hikmet Divanı) (Yazarı: Ahmet Yesevi)
5. Kuran Tercümeleri (12. yy.) (Arap Harfli)

II. HAREZM TÜRKÇESİ ESERLERİ:

1. Mukaddimetü'l- Edeb

Yazarı: Zemahşerî (12. 13. yy.)

“Arapça-Türkçe sözlük, eserde yaklaşık 3000 kelime var, eseri Nuri Yüce yayınlamıştır.”

2. Kısasü'l-Enbiya

Yazarı: Rabguzî (14.yy.)

“Peygamber kıssalarını anlatan mensur bir eser.” “Eseri Aysu ATA Yayınlamıştır.”

3. Muinü'l-Mürîd

Yazarı: İslam (14. yy.)

“Dini- tasavvufî manzum bir eser 900 beyit” “Eseri Recep Toparlı yayınlamıştır.”

4. Hüsrev ü Şirin

Yazarı: Kutb (14. yy.)

“4000 beyitlik bir mesnevi. Ünlü İranlı şair Genceli Nizâmî’nin mesnevisinin Türkçe tercümesi”, “Eseri Necmettin Hacıeminoğlu Yayınlamıştır.”

5. Muhabbetname

Yazarı: Harezmi (14. yy.)

“Uzunca manzum bir eser, Mesnevi” “Eseri Osman Fikri Sertkaya yayınlamıştır.”

6. Nehcü’l-Feradis

Yazarı: Kerderli Mahmut (14. yy.)

“Kırk Hadis tercümesi, mensur hacimli bir eser.”

“Eseri Janos Eckmann yayınlamıştır.”

7. Cevahirü’l-Esdaf

(Altı kıtalık bir metin, Muinü’l- Mürid’in satır altında.)

8. Satır Altı Kuran Tercümesi

Yazarı: ? (14. yy.)

“Eser üzerinde Gülden Sağol bir doktora tezi hazırlamıştır.”

9. Cümcümename

Yazarı: Hüsam Katib (14. yy.)

“ Kesik baş hikayesi, Dinî bir hikaye.”

“Eser üzerinde herhangi bir çalışma yapılmamış ancak Kazan’da basılmıştır.”

10. Altın Ordu Yarlık ve Bitikleri

(14.-15. yy.) “Altın Ordu Devletine ait Ferman ve Mektuplar”

“Eser üzerinde Melek Özyetgin bir doktora çalışması yapmıştır.”

11. Miracname

Yazarı: ? (15. yy.)

“Eser Harezmi Türkçesinden ziyade Çağatay dil özellikleri gösteriyor, eser üzerinde Osman Fikri Sertkaya doktora tezi hazırlamıştır.”

12. Hilvetü’l Lisan vü Hulbetü’l- Beyan (Mühennâ Lügati)

Yazarı: İbn-i Mühennâ (14. – 15. yy.)

“Arapça-Türkçe-Moğolca Sözlük” “Eseri Abdullah Battal yayınlamıştır.”

III. KIPÇAKÇA ESERLER:

a) Sözlük ve Gramerler:

1. Codex Cumanicus

Yazarı: İtalyan ve Alman Misyonerler (13. - 14. yy.)

“Kıpçakça-Farsça- Latince Sözlük; Kıpçakça-Almanca Sözlük”

2. Kitabü’l-İdrak li Lisani’l-Etrâk

Yazarı: Arap dildisi Ebu Hayyan

“Arapça-Türkçe Sözlük ve gramer kitabı.” “Ahmet Caferoğlu eseri yayınlamıştır.”

3. Et Tuhfetü’z-Zekiyye fi’l-Lügati’t-Türkiye

Yazarı: ? (14. yy.)

“Arapça – Türkçe sözlük ve gramer kitabı, Kitapta 3000 Türkçe kelime var.”

“Eseri Besim Atalay yayınlamıştır.”

4. Bülğatü’l-Müştak fi Lügati’-Türk ve’l-Kıfçak

Yazarı: Cemaleddin Abdullah (Türk) (14.-15. yy.)

“Arapça – Türkçe sözlük”

b) Edebiyat-Din-Askerlik ve Baytarlık ile İlgili Eserler

1. İrşadü’l-Müluk ve’s-Selatin

Yazarı: ? (14. yy.)

“Sultanlara ve meliklere yol gösterme amacıyla yazılmış bir Fıkıh kitabı, Arapçadan tercüme.”

“Recep Toparlı eseri yayınlamıştır.”

2. GülistanTercümesi

Yazarı: Seyf-i Sarayî ‘Saraylı Seyfi’ (14. yy.)

“Gülistan’ın ilk Türkçe Tercümesi” “Eseri Ali Fehmi Karamanlıoğlu yayınlamıştır.”

3. Baytaratu’l-Vazih

Yazarı: ? (14. yy.)

“Veterinerlikle ilgili Arapçadan tercüme bir eser.”

4. Kitabü’l- Hayl

Yazarı: ? (14.-15. yy.)

“Atçılık ve binicilikle ilgili bir kitap, Farsçadan tercüme.”

5. Kitab fi-İlmi’n-Nüşab

Yazarı: ? (14. yy.)

“Okçulukla ilgili bir kitap, Arapçadan tercüme”

6. Kitab fi’l-Fıkh

Yazarı: ? (14. yy.)

“Bir fıkıh kitabı tercümesi” “Eseri Recep Toparlı yayınlamıştır.”

7. Kitab fi’l-Fıkh bi’l- Lisani’t-Türk

Yazarı: ? (14.yy.)

“Arapça bir fıkıh kitabının Türkçe tercümesi 450 yaprak”

“Eser üzerinde Mehmet Emin Ağar Doktora tezi hazırlamıştır.”

8. Kitab-ı Mukaddime-i Ebu’l-Leysi’s-Semerkindî

Yazarı: ? (15. yy.) “10. yüzyılın ünlü bilginlerinden Ebu’l-Leys Semerkandî’nin Fıkıhla ilgili Arapça kitabının Türkçe tercümesi.” (Eseri Recep TOPARLI Yayınlamıştır.)

IV. OĞUZCA ESERLER (ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ ESERLERİ):

a) Selçuklu Dönemi Eserleri (13. yy):

1. Ali → Kıssa-i Yusuf
2. Behcetü'l- Hadaik
3. Kitab-ı Güzide
4. Kitab-ı Gunya
5. Kitab-ı Feraiz
6. Kuduri Tercümesi
7. Ahmet Fakih
 - Çarhname (100 beyitlik dini-tasavvufi bir kaside)
 - Kitab-ı Evsaf-ı Mesacidü'ş-Şerife (339 beyitlik mesnevi, hac hatıraları anlatılmış.)
8. Şeyyad Hamza
 - Münferit Şiirler
 - Dastan-ı Sultan Mahmut (79 beyitlik bir mesnevi)
 - Yusuf u Züleyha (1529 beyitlik bir mesnevi)
9. Hoca Dehhani
 - Çeşitli Şiir Parçaları
10. Yunus Emre
 - Divan (400 kadar şiir)
 - Risaletü'n-Nushiye (600 beyitlik bir mesnevi)

b) Beylikler Dönemi Eserleri (14. yy.):

1. Gülşehri
 - Mantıkuttayr (4300 beyitlik mesnevi)
 - Keramat-ı Ahi Ervan (167 beyitlik mesnevi)
2. Aşık Paşa
 - Garipname (12000 beyitlik dini-tasavvufi bir mesnevi)
 - Fakrname (160 beyitlik mesnevi)
 - Vasef-ı Hal (30 beyitlik mesnevi)
3. Hoca Mesut
 - Süheyl ü Nevbahar (6000 beyitlik mesnevi)
 - Ferhengname-i Sadi Tercümesi (1073 beyitlik mesnevi “Bostan”ın tercümesi”)
4. Kemaloğlu (Kemaloğlu İsmail)
 - Ferahname (3000 beyitlik mesnevi) (Masalımsı bir eser, Hz. Süleyman’ın hikâyeleri)
5. Ahmedî

- Divan
- İskendername (8000 beyitlik mesnevi)
- Cemşid ü Hurşit (5000 beyitlik mesnevi)
- Tervihü'l-Ervah (Tıpla ilgili 10000 beyitlik bir mesnevi)

6. Şeyhoğlu

- Hurşid ü Ferahşad
- Kâbusname
- Marzubanname Tercümesi

7. Kadı Burhanettin

- Divan

8. Erzurumlu Kadı Darir

- Kıssa-i Yusuf
- Siyer-i Nebi
- Fütuhu's-Şam Tercümesi
- Yüz Hadis ve Yüz Hikâye

9. Kul Mesut

- Kelile ve Dimne

10. Celalüddin Hızır (Hacı Paşa)

- Müntehab-ı Şifa
- Teshil

c) Osmanlıcaya Geçiş Dönemi (15. yy.):

1. Ahmed-i Daî

- Türkçe Divan
- Farsça Divan
- Çengname (1446 beyitlik bir mesnevi)
- Vasiyet-i Nuşirevan (115 beyitlik mesnevi)
- Camasbname (73 beyitlik “yıldızname, falname” cinsinden bir mesnevi)
- Tercüme-i Tefsir-i Ebü'l-Leysi Semerkandî (Nesir, Kuran tefsiri)
- Tercüme-i Eşkal-i Nasir-i Tusi (Nesir, 30 bölümlük riyaziye)
- Tabirname Tercümesi
- Tezkiretü'l-Evliya (Evliyalar tezkiresi, nesir, Osmanlıda ilk)
- Teressül (Nesir, usul-i inşa, mektuplaşma)
- Miftahü'l-Cenne (Nesir)

- Tıbb-ı Nebevi Tercümesi
- Vesiletü'l-Mülûk li Ehli's-Sülûk (Ayete'l-Kürsi tefsiri)

2. Hatiboğlu

- Bahrü'l-Hakayık (1359 beyitlik bir mesnevi, Makalat'ın tercümesi)
- Letayifname (4000 beyitlik mesnevi) (Dinî bir eser)
- Ferahname (6000 beyitlik mesnevi, Hadis tefsiri)

3. Abdülvasi Çelebi

- Halilname (Hz. İbrahim'i anlatan 2830 beyitlik dinî-destanî bir mesnevi)

4. Devletoğlu Yusuf

- Vikaye Tercümesi (Fıkıh kitabı, mesnevi tarzında yazılmış 7000 beyit civarında bir eser.)

5. Elvan-ı Şirazi

- Gülşen-i Raz Tercümesi (3000 beyitlik bir mesnevi, dini-tasavvufi bir eser)

6. Musa Abdi

- Camasbname (5000 beyitlik bir mesnevi, Danyal peygamberin masalımsı bir hikâyesi)

7. Şeyhî

- Divan
- Hüsrev ü Şirin (7000 beyitlik bir mesnevi)
- Harname

8. Bedr-i Dilşad (Şirvanlı Mahmut)

- Muradname (10000 beyitlik mesnevi)
- Tuhfe-i Muradî (Cevher-name) (Nesir, değerli taşları anlatmaktadır.)
- Kitabü't-Tabih Tercümesi (Yemek kitabı, nesir)
- Kemaliye (Tıp kitabı, nesir)
- Tarih-i İbni Kesir Tercümesi (Tarih kitabı) (Nesir)
- Mürşit (Kehhal-name)

11. Halilî

- Firkatname (1200 beyitlik bir mesnevi) (Bir aşk hikâyesi)

12. Süleyman Çelebi

- Mevlit (700 beyitlik bir mesnevi)

13. Muhammed bin Hacı İvaz

- Cinânü'l-Cenân (Dinî bilgiler ve öğütler vermektedir, nesir türünde yazılmıştır.)

V. ÖN ÇAĞATAYCA ESERLER:

a) Klasik Öncesi Devir (14. – 15. yy.) :

1. Sekkakî → Sekkakî Divanı

2. Gedaî → Gedai Divanı
3. Atayî → Atayi Divanı
4. Haydar Harezmi → Mahzenü'l-Esrar
5. Seyyid Ahmed Mirza → Taaşukname

C) YENİ TÜRKÇE DÖNEMİ ESERLERİ:

I. ÇAĞATAYCA ESERLER:

a) Klasik Devir (15. - 16. yy.) :

1. Ali Şir Nevayi → 4 ayrı divan, 5 ayrı mesnevi
2. Hüseyin Baykara → Baykara Divanı
3. Şahî → Şahî Divanı
4. Şiban Han → Şiban Han Divanı
5. Babürşah → Babürname (Vekayî), Babür Divanı

b) Klasik Sonrası Devir (17. – 20. yy.) :

- 1) Ebu'l-Gazi Bahadır Han
 - Şecere-i Terakime (Oğuzname),
 - Şecere-i Türk (Tarih kitabı)
- 2) Klasik sonrası devirde Çağatay sahasında birçok değerli sözlük yazılmıştır:
 - Abuşka Lügati
 - Senglah Lügati
 - Bedayü'l- Lüga
 - Lügat-i Çağatay ve Türk-i Osmanî

II. OSMANLICA ESERLER: Bu dönemden günümüze gerek manzum gerek mensur binlerce yazma ve matbu eser kalmıştır.